

УДК 330.341.1:631.11
JEL Classification O 13, Q10

Місюк М.В.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, декан, Подільський державний аграрно-технічний університет
Мушеник І.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Misiuk M.V.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of economics, business, trade and exchange activities, dean, State Agrarian and Engineering University in Podilya
Mushenyk I.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of information technology, State Agrarian and Engineering University in Podilya

INFLUENCE OF INNOVATION ACTIVITY ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES RESOURCE POTENTIAL

Постановка проблеми. Потреба в науково-технологічних та інноваційних розробках у галузях АПК зумовлюється зростанням попиту суспільства на якісні конкурентоспроможні вироби, продукцію і послуги, що своєю чергою вимагає модернізації, реконструкції та перебудови всього агропромислового комплексу. Упровадження новітніх науково-технічних розробок і технологічних процесів формує технологічні зміни в усіх сферах господарської діяльності підприємств різних форм власності [2].

Аграрна сфера економіки є одним з найважливіших елементів економічної системи України, що визначає місце національної економіки у міжнародному поділі праці, динаміку її конкурентоспроможності тощо. Тож основним завданням сучасної державної економічної політики є розробка та здійснення заходів із прискорення розвитку аграрної сфери економіки. На жаль, на сьогодні фінансово-економічний стан аграрного сектору і рівень його розвитку в умовах ринкових перетворень зазнав значної руйнації. Зазначені обставини зумовлюють проведення державою активної політики стосовно забезпечення фінансової стабілізації підприємств та зміцнення їх фінансового стану.

Економічна й політична стабільність держави та матеріальний добробут громадян значною мірою залежать від успішної роботи аграрного сектора України. Найважливішим чинником рівня соціального життя населення є рівень забезпечення його продовольством. Виробництво продуктів харчування в усі історичні часи було й залишається важливою проблемою світового масштабу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні дослідження, пов'язані із інноваціями та інноваційною діяльністю, виконували і продовжують такі відомі вчені як Ревенко М. [9], Мушеник І. [6], Федулова Л. [12], Романчук О. [9], Ульяновченко О. [10] та інші. Вони створили вагомий внесок у методологію та практичний інструментарій інноватики. Проте сучасний динамічний розвиток інноваційних процесів в Україні свідчить про актуальність подальших досліджень у напрямку забезпечення інноваційного розвитку економіки країни.

Стан і перспективи інноваційної діяльності аграрних підприємств та проблемні питання, пов'язані з формуванням і реалізацією стратегії інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, її ресурсного забезпечення досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Дацій [3], Л. Федулова [13], О. Шпикуляк [14], М. Мисюк [5], І. Власенко [1] та інші. Незважаючи на наукову цінність проведених досліджень, необхідно визнати, що організаційно-економічні механізми, чинники та інструменти активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств на сьогодні є не достатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств України та узагальнення напрямків та заходів щодо підвищення їх інноваційної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішальним фактором інноваційного розвитку економіки держави є інноваційний розвиток підприємств. Особливо актуальним це є в сучасних умовах. Лише завдяки інноваційному типу розвитку може бути досягнуто економічне зростання України в найближчій та стратегічній перспективі. В умовах сьогодення, коли на ринку посилюється конкуренція, підприємства повинні мати досить міцні і стійкі конкурентні переваги. Інноваційний розвиток в сучасних умовах функціонування є одним з найбільш перспективних напрямів розвитку кожного підприємства незалежно від виду діяльності. Для забезпечення інноваційного розвитку підприємств виникає об'єктивна необхідність виділити та оцінити чинники даного розвитку [1].

Недоліки економічної політики в Україні проявились щодо агропромислового комплексу, особливо сільського господарства: відбулось відставання аграрного сектору від інших галузей національного господарства за ключовими технічними, економічними й організаційними параметрами. Сільське господарство потрапило до жорстких цінових диспропорцій, втратило постійні канали збуту своєї продукції та придбання матеріально-технічних ресурсів. В результаті відбулось порушення обороту фінансових ресурсів галузі за всіма основними параметрами, зокрема отримання виручки від реалізації продукції та залучення кредитів й інвестицій, а також отримання державної фінансової підтримки [9].

Із зростанням на світовому і національному ринках конкуренції та прискорення науково-технічного прогресу оптимізація виробництва є вирішальною умовою стійкого розвитку сучасних економічних систем.

Оскільки інноваційна діяльність – це системний процес, що забезпечує постійне вдосконалення виробництва в результаті освоєння нових знань і здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, то її впровадження вимагає гнучкого підходу до використання вже сформованого ресурсного потенціалу та постійного оновлення ресурсного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням нових технологічних вимог (рис. 1).

Рис. 1. Вплив інноваційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Джерело: [10, с. 108]

Впровадження інноваційних технологій є одним із ключових факторів підвищення конкурентоспроможності АПК України і економіки країни загалом. Агропромисловий комплекс є своєрідним, це зумовлено значною кількістю виробників сільськогосподарської продукції, яка є стандартизованою, досить легкі умови входження на ринок сільськогосподарських підприємств, неможливість значно впливати на рівень цін з боку виробників, саме такі особливості галузі обумовлюють основне джерело, за рахунок якого можуть зростати прибутки аграрних підприємств – це інновації, впровадження яких знижують питомі виробничі витрати [6].

Основна характерна риса інноваційного підприємства сільськогосподарського призначення полягає у створенні та комерційному використанні техніко-економічних нововведень у галузях аграрної сфери. Основою діяльності є нововведення, які формують прибутки як окремих виробничих галузей, так і галузей з надання послуг, що дозволяє створити новий ринок чи задовольнити нові потреби.

Процес пошуку нового товару з урахуванням потреб споживачів, вихід нового товару на ринок, спостереження за обсягами продажу це основні структурні елементи інноваційної політики підприємства. Необхідною умовою стратегічного вибору типу інноваційної політики підприємства є врахування особливостей того сектору економіки, до якого належить підприємство. Здійснений аналіз наукових праць визначає три типи інноваційної політики: наступально-ризиковий, наступальний та еволюційний, яким притаманні загальні ознаки, котрі потребують деталізації. Слід зазначити, що наступальний тип інноваційної політики має широкий спектр застосування – йому притаманні силовий, ризиковий та стабільний характер. Наступальний тип інноваційної політики направлений на створення власних дослідницьких лабораторій та відділів, що постійно працюють над розробкою нових продуктів у відповідній галузі, виділенням коштів для придбання права випуску нового продукту іншого підприємства та спроможністю швидко розгорнути масове виробництво нової продукції, завдяки своїм фінансовим можливостям.

Основна характеристика наступально-силового типу інноваційної політики – це спрямованість на створення принципово нових або на радикальне перетворення старих сегментів ринку, пошук та реалізація революційних рішень. Наступально-ризиковий тип орієнтує підприємство на збільшення масштабів виробництва, створення наукоємної інноваційної продукції, оперативність її впровадження та готовність менеджерів вищої ланки до ризику.

Оцінка ефективності інноваційного процесу й інноваційної діяльності зокрема, є важливим, актуальним завданням, розв'язання якого сприятиме мінімізації ризиків від реалізації інноваційних проектів. При здійсненні такої оцінки необхідно аналізувати економічні, соціальні й інституційні ефекти, які отримані за результатами та у процесі впровадження інновацій [14].

Економіка України обтяжена інерцією попереднього екстенсивного розвитку. Згідно рейтингу «Індексу глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 років» Україна знаходиться на 85 місці зі 138 країн, щодо яких проводилися відповідні розрахунки (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси конкурентоспроможності України за 2009-2017 роки

Показник	Рік				
	2009-2010	2011-2012	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Загальна кількість країн, по яких розраховано індекс конкурентоспроможності	133	142	144	140	138
Загальний рейтинг індексу конкурентоспроможності в Україні, в т.ч:	82	75	76	79	85
здатність до інновацій	32	42	82	52	49
витрати компаній на дослідження і розробки	68	71	66	54	68
державні закупівлі високотехнологічної продукції	85	112	123	98	82

Джерело: складено авторами за даними [4]

За даними табл. 1 бачимо, що у 2016–2017 роках рейтинг індексу конкурентоспроможності України збільшився на 6 пунктів порівняно з 2015–2016 роками та на 10 пунктів порівняно з 2011–2012 роками, що означає погіршення для економіки країни.

Розвиток підприємства як економіко-виробничої системи, як правило, у науковій літературі розглядається як процес переходу системи у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування [7, с. 63]. Оскільки розвиток аграрного підприємства є доволі різноманітним (екстенсивний, інтенсивний, інноваційний), то для вирішення інноваційного розвитку пропонується скористатися такими критеріями систематизації (табл. 2).

Інноваційний тип розвитку аграрних підприємств характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності. Це не тільки додаткові витрати (що свідчать і про інтенсивний відтворювальний процес), а насамперед якісні, структурні вдосконалення у межах нових підходів і рішень (комплексне і безупинне відновлення екологоекономічного потенціалу аграрного виробництва, виробництво якісної агропродукції, надання різноманітних послуг тощо) [11].

Таблиця 2

Критерії інноваційного розвитку аграрних підприємств

Критерій	Критеріальні ознаки
Джерело інноваційного розвитку	Агроінновації переважно п'ятого та шостого технологічного укладу : результати впровадження елементів генної інженерії, біотехнологій, інформаційних технологій тощо
Форма інноваційного розвитку	Нелінійна, циклічна (від етапу до зростання)
Масштаб та складність об'єкта інноваційного розвитку	Індивідуальний підхід до освоєння агроінновацій
Зміст та характер праці на інноваційному етапі розвитку	Інтелектуалізація праці
Зміст та характер інноваційних виробничих процесів	Використання наукоємних факторів виробництва (технологій основаних на найновіших наукових досягненнях), що відновлюють еколого-економічний потенціал аграрного підприємства
Рівень комплексності очікуваних змін в результаті інноваційних впроваджень	Досягнення економічної, соціальної, екологічної та технологічної ефективностей

**Примітка. Технологічний уклад – це сукупність технологій, характерних для певного рівня розвитку виробництва. Загалом, виділяють шість технологічних укладів: I – запровадження використання енергії води; II – використання енергії пари і вугілля, III – розвиток електроенергетики, важкого машинобудування, електротехніки, IV – використання енергії двигунів внутрішнього згорання, електродвигунів і розвитку технології синтетичних матеріалів; V – застосування електроніки, інформаційних технологій, атомної енергетики, генної інженерії, біотехнологій; VI – використання нанотехнологій, розширення потенціалу біотехнологій, інтеграція обчислювальних та телекомунікаційних ресурсів.*

Джерело: [8]

Інноваційні технології у поєднанні зі сприятливими природно-кліматичними й організаційно-економічними умовами забезпечують зменшення тривалості виробничого циклу в сільському господарстві, що сприяє зниженню собівартості продукції та підвищує окупність інвестицій [5].

Інноваційна діяльність у сільському господарстві визначається різноманітністю видів сільськогосподарської продукції та відмінностями в технологіях їх виробництва; значною диференціацією по регіонах і технологічною залежністю виробництва від природних умов; відокремленістю виробників від наукових установ; нерозробленістю організаційно-економічних механізмів трансферу новацій в інновації; різноманіттям організаційних форм сільськогосподарської діяльності.

Перший етап інноваційної діяльності (створення інновацій) реалізують переважно науково-дослідні установи АПК. Це вимагає розв'язання одночасно декількох різновекторних питань: від виділення коштів на розробку новацій, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, визначення об'єктів інтелектуальної власності до виробництва й реалізації наукоємної продукції та впровадження нововведень у виробництво. В даному напрямку важливо забезпечити скорочення термінів створення інновацій, підвищення рівня новизни й забезпечення перевизначення за основними характеристиками традиційного аналога. Актуальним є вирішення питання організації оперативного трансферу інновацій сільгоспвиробникам. Зазвичай вважається, що на етапі створення інновацій держава повинна повністю забезпечити фінансування фундаментальних досліджень, а прикладні проекти, орієнтовані на конкретні запити ринку, можуть фінансуватися як за рахунок державних, так і приватних джерел. Найбільш поширеними новаціями є: нові сорти й гібриди рослин і порід тварин, штами мікроорганізмів, марки та модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні й біологічні препарати (вакцини), економічні розробки.

Етап поширення інновацій реалізують переважно органи управління АПК разом з розробниками нововведень. На даному етапі ключового значення набувають менеджмент та інформаційне забезпечення. Відтворення новацій у сільському господарстві здійснюють насінницькі господарства, племінні заводи, машинобудівні підприємства, біологічні фабрики [12].

Необхідно визнати, що інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств в основному пов'язана із завершальним етапом інноваційного процесу – освоєнням інновацій. Це передбачає як визначення джерел фінансування освоєння інновацій, так і формування відповідного організаційно-економічного механізму впровадження інновацій товаровиробником. Впровадження розробок у виробництво, або перетворення новацій в інновації здійснюється за ініціативою суб'єктів підприємницької діяльності з метою досягнення комерційних вигод. Умовою отримання прибутку є конкурентна перевага, а для інноваційного підприємства – монополія новатора.

В Україні значні вкладення в науково-дослідні розробки і модернізацію капіталу в сільському господарстві здійснюються лише обмеженою кількістю великих підприємств. Крім того, поступово знижується рівень впровадження наукових розробок і втрачається потенціал вітчизняної науки у сфері

генетичних (насіньових і племінних) ресурсів. Наявний стан інноваційної діяльності в аграрній сфері відображає одночасно декілька проблем: неефективне використання інноваційного потенціалу; відсутність інституційних передумов комерціалізації новацій; нерозробленість організаційних механізмів підтримки державою інноваційної діяльності [3, с. 66–68].

Висновки з проведеного дослідження. Перешкодами для інноваційної діяльності аграрних підприємств стають неефективна законодавча, правоохоронна, судова влади, їх асиметрія; існуючий господарський порядок, що створює додаткові витрати інноваційної діяльності та є несприятливим до інновацій; високі трансакційні витрати інноваційної діяльності; домінування короткострокових інтересів над довгостроковими у господарюючих суб'єктах; брак інфраструктури та кадрів для інноваційної діяльності. Разом з тим, наявні проблеми інноваційної діяльності вітчизняних підприємств не можна зводити тільки до дефіциту фінансових ресурсів, значна їхня частина обумовлена інституційними проблемами мікро- і макрорівнів.

Для виходу з «інституційної пастки», яка не дозволяє перейти на інноваційний шлях розвитку аграрній сфері, необхідно створити умови для отримання інноваційної ренти, мотиви і стимули до інноваційного розвитку й обмежити альтернативні інноваціям шляхи збільшення прибутків. Вихід з «інституційної пастки» є сьогодні майже єдиною умовою існування вітчизняних суб'єктів господарювання, а поширення інноваційного виробництва – єдиною умовою для аграрного сектору наблизитись до рівня цивілізованих країн.

Отже, інноваційний розвиток підприємства є одним з пріоритетних шляхів досягнення підприємства поставлених цілей в умовах конкурентного середовища, для успішного його здійснення необхідно прогнозувати та оцінювати вплив тієї чи іншої групи чинників на цей процес [13].

Для підвищення конкурентоспроможності країни необхідно впроваджувати та стимулювати інноваційну діяльність. Завдяки проведеному аналізу стану інноваційної діяльності на аграрних підприємствах, виявлені проблеми, які гальмують економічний розвиток держави. Серед них основними є: недостатній обсяг фінансування інноваційної діяльності та відсутність державної підтримки; недосконала податкова система, яка своєю чергою пригнічує мотивацію щодо розробки нових технологій; зростання зносу обладнання у науці та технологічна база, яка потребує модернізації; неузгодженість законодавства в інноваційній сфері. Отже для того, щоб країна впевнено стала на інноваційний шлях розвитку, необхідно докласти великих зусиль у таких напрямках: орієнтації державної політики на активізацію інноваційної діяльності підприємств; розвиток освіти і науки як необхідного підґрунтя для продукування інноваційних ідей і розробок; формування інноваційної інфраструктури як важливої складової національної інноваційної системи.

Література

1. Власенко І. Г., Гирич С. В. Проблеми впровадження інноваційних технологій в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: X Міжнародний бізнес-форум* (Київ, 21 березня 2017р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 198 с.
2. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2004. 428 с.
3. Дацій О. І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 65–76.
4. Інноваційні країни світу. URL: <http://www.bloomberg.com>. (дата звернення 15.06.2018).
5. Місюк М. В. Інноваційно-інвестиційний підхід до формування та підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 74-79.
6. Мушеник І. М., Бурлаков О. С. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 23-28.
7. Погорелов Ю. С. Інновації як чинник розвитку підприємства. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/121/knp121_62-66.pdf. (дата звернення 15.06.2018).
8. Романчук О. М. Проблеми інноваційного розвитку аграрних підприємств Житомирської області (за матеріалами соціологічного дослідження). *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2013. № 1-2(2). С. 206-215.
9. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка України*. 2011. № 12. С. 51-55.
10. Ульяновченко О. В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект. Суми: Видавництво «Довкілля», 2010. 383 с.
11. Федулова Л. І. Економіко-технологічний аспект регіональних теорій розвитку. *Економічна теорія*. 2012. № 1. С. 65–81.
12. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 1. С. 87–100.
13. Федулова Л. І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 2. С. 63–81.

14. Шпикуляк О. Г., Тивончук С. О., Тивончук С. В., Супрун О. М. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 109–116.

References

1. Vlasenko, I.H. and Hyrych, S.V. (2017), Problems of innovative technologies introduction in Ukraine. *Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: X Mizhnarodnyi biznes-forum (Kyiv, 21 bereznia 2017r.)* [Problems and prospects for the development of innovation activity in Ukraine: X International Business Forum (Kyiv, March 21, 2017)], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 198 p.
2. Datsii, O.I. (2004), *Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy* [Development of innovative activity in agroindustrial production of Ukraine], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 428 p.
3. Datsii, O.I. (2011), "Financial support of innovations in the agro-industrial complex of Ukraine", *Problemy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku*, no. 1, pp. 65–76.
4. "Innovative countries of the world", available at: <http://www.bloomberg.com>. (access date June 15, 2018).
5. Misiuk, M.V. (2016), "Innovative investment approach towards formation and enhancement of competitiveness of animal products", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 74-79.
6. Mushenyk, I.M. and Burlakov, O.S. (2018), "Problems of innovative development of agro-industrial complex in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4, pp. 23-28.
7. Pohorelov, Yu.S. (2007), Innovation as a factor in enterprise development, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/121/knp121_62-66.pdf. (access date June 15, 2018).
8. Romanchuk, O.M. (2013), "Problems of agrarian enterprises innovative development of Zhytomyr region (based on sociological research materials)", *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekologichnoho universytetu*, no. 1-2(2), pp. 206-215.
9. Revenko, M. (2011), "Improvement of agrarian sector state regulation of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 51-55.
10. Ulianchenko, O.V. (2010), *Resursnyi potentsial ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy: upravlinskyi aspekt* [Resource potential of the agrarian sector of Ukraine's economy: managerial aspect], Vydavnytstvo «Dovkillia», Sumy, Ukraine, 383 p.
11. Fedulova, L.I. (2012), "Economic and technological aspects of regional development theories", *Ekonomichna teoriia*, no. 1, pp. 65–81.
12. Fedulova, L.I. (2012), "Conceptual Model of Ukraine's Innovation Strategy", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 87–100.
13. Fedulova, L.I. (2011), "Trends in the innovation policy development and its impact on economic growth", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 2, pp. 63–81.
14. Shpykuliak, O.H., Tyvonchuk, S.O., Tyvonchuk, S.V. and Suprun, O.M. (2011), "The stage of the innovation process and the assessment of the innovation activities effectiveness", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 109–116.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2018 р.